

PLUTARH | O VZGOJI OTROK

Prevod Dragica Fabjan

Razprava Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς (*De liberis educandis*) je edino grško delo, namenjeno vzgoji in izobrazbi otrok, ki se je ohranilo iz antike. Spis je na prvem mestu obsežne Plutarhove zbirke *Moralia*, zato ga kljub dvomom o njegovi avtentičnosti¹ pripisujemo Plutarhu.

Razprava *De liberis educandis* danes ni med najbolj znanimi Plutarhovimi deli, v renesansi pa je bil to najbolj bran in cenjen spis v vsej zbirki *Moralia*. Je nekakšen priročnik z nasveti očetom, kako vzgojiti otroke in poskrbeti za njihovo izobrazbo. Stil razprave je jasen in preprost, pristop k vprašanju vzgoje in izobrazbe je praktično filozofski. V literarnem in idejnem smislu ne prinaša posebne izvirnosti, prepletata pa ga znanstvena misel v svoji tedanji preprostosti in ljudska modrost časa, v katerem je nastal.

Prevod se ravna po Teubnerjevi izdaji: W.R. Paton et Wegenhaupt, ed. curavit H. Gärtner, Leipzig 1974².

1. [1A] Poglejmo torej, kaj bi lahko rekli o vzgoji svobodno rojenih otrok, in na kakšen način naj si pridobijo plemenit značaj.

2. Morda bo najbolje začeti kar z rojstvom. Tistim, ki bi radi postali očetje odličnih otrok, bi svetoval, naj se ne družijo s katero koli žensko; v mislih imam kake vlačuge ali priležnice. Tiste, ki niso po materini ali očetovi strani plemenitega rodu, [1B] namreč vse življenje spremlja neizbrisen madež in je pri roki, kadar jih kdo hoče poniževati in žaliti. Razumen je bil pesnik, ki pravi:

»Če rod ni prav položil kamna hiše,
potomce mora spremljati nesreča.«

¹ cf. A. Lesky, *History of Greek Literature*, str. 822, op. 3: Plutarh ni avtor spisa, razprava pa je pomembna, ker je edini ohranjen spis v grščini, ki obravnava vzgojo. Že prva kritična izdaja l. 1559 (Muretus) je vzbudila dvome, da razprava ni Plutarhova. Wyttenbach (*Plutarchi Moralia* V.1, Oxford 1810, str. 29–156) je po natančnem preučevanju jezika postavil doslej najbolj natančno analizo o nepristnosti besedila. H. I. Marrou (*A History of Education in Antiquity*, London 1956, str. 397) meni, da ni mogoče dokazati apokrifnosti (cf. Ziegler, P-W XXI »Plutarchos«, 810). Nekatere modernejše razprave imajo spis za mešanico sofistčne in postsofistične misli, ki je tako prepletana, da v njej ni mogoče ločiti zgodnjih in kasnejših elementov (cf. E.G. Berry, *The De Liberis Educandis of Pseudo-Plutarch*, HSPH 63 (1958), str. 387–399).

Plemenit rod je zato lep zaklad za svobodno besedo in najbolj se morajo nanj ozirati tisti, ki si želijo imeti v zakonu rojene otroke. [1C] Nečist in nepristen rod pa običajno omaja zaupanje vase in ponižuje. Čisto prav ima pesnik, ko pravi:

»Ko mož izve, da mati zanj in oče sta sramota, v sužnja je pogum njegov ponižan.«

Otroci odličnih staršev pa so seveda polni ponosa in oholosti. Pravijo, da je na primer Temistoklov sin Diofant velikokrat mnogim ljudem dejal, da tudi atensko ljudstvo pritrди temu, kar koli si sam poželi. Kar hoče on, hoče tudi njegova mati. Kar hoče mati, hoče tudi Temistokles, in kar Temistokles, to hočejo tudi vsi Atenci. Povsem primerno je zato [1D] zaradi izjemne preudarnosti pohvaliti Špartance, ki so svojega kralja Arhidama kaznovali z globo, ker si je dovolil vzeti za ženo majhno žensko. Dejali so, da jim ne namerava dati kraljev, ampak kraljice.

3. Ob tem bi povedal še nekaj, kar so prezrli vsi pred menoj. Kaj je to? Da morajo možje, ki pridejo k ženski, da bi imeli potomstvo, občevati z njo popolnoma trezni, ali pa, če že, piti zelo zmerno. [2A] Tisti, ki so jih očetje slučajno zaplodili v pijanosti, običajno radi pijejo in postanejo pijanci. Zato je Diogen mladeniču, ko je razgrajal in norel, rekel: »Tebe je pa oče zaplodil pijan.« Toliko o rojstvu, zdaj pa je treba kaj reči o vzgoji.

4. Rečeno na splošno, kar običajno trdimo o umetnostih in znanostih, prav to je treba reči tudi o moralni odličnosti: za popolno pravično ravnanje je potrebno združiti troje: naravo, razum in navado. Z razumom imam v mislih učenje, z navado pa vajo. Prvi začetki izhajajo iz narave, napredovanje iz učenja, uporaba iz neprestane vaje, [2B] popolnost iz vsega. Če kaj od tega manjka, v tem odličnost nujno postane pohabljen. Narava brez učenja je namreč slepa, učenje brez narave nepopolno, vaja brez obeh pa brez uspeha. Tako kot je treba pri obdelovanju polja najprej priskrbeti zemljo, zatem izkušenega poljedelca in nazadnje še dobro seme, je na prav tak način narava podobna zemlji, učitelj poljedelcu, nasveti in nauki pa so kot semena. Zagotovo bi lahko dejal, [2C] da so se vse te lastnosti ubrano združile v dušah mož, ki jih vsi slavijo, ko so Pitagora, Sokrat, Platon in vsi tisti, ki so dosegli neminljivo slavo. Če je kako božanstvo komu podarilo vse te vrline, je resnično srečen in ga bogovi ljubijo. Če kdo misli, da tisti, ki nimajo naravnega daru, a so deležni pravega učenja in vaje, da bi dosegli odličnost, ne morejo preseči pomanjkanja narave, ta se zelo, ali bolje, popolnoma moti. Lenoba namreč uniči naravni dar, učenje pa popravlja šibkost narave. Nemarni se izogibljejo tudi lahkih stvari, prizadevni pa dosežejo težke. Najbolje lahko spoznaš, [2D] kako koristen je trud in kako plodno je trdo delo, če pogledaš mnoge vsakdanje dogodke. Kapljice

vode izdolbejo skale, železo in bron se obrabita z dotikom rok, koles voza, ki jih upogne teža, ni mogoče na noben način zravnati nazaj. Tudi ukrivljenih palic igralcev ni mogoče izravnati. Nasprotno, z naporom je tisto, kar je proti naravi, postalo močnejše od naravnega. Ali samo to pokaže na moč prizadevnosti? Ne, še nešteto drugih stvari je. Zemlja je sama po sebi dobra, a če je zanemarjena, postane pusta. [2E] Kolikor boljša je po naravi, toliko bolj propada neobdelana zaradi nemarnosti. Kaka zemlja je trda in bolj groba, kot je potrebno, a če je obdelana, takoj obrodi izvrstne sadove. Katera drevesa, če so zanemarjena, pa ne zrastejo upognjena in so neplodna, če pa jih prav vzgojimo, postanejo rodovitna in obrodijo zrele sadove? Katera telesna moč pa ne oslabi in zaradi nemarnosti, mehkužnosti in škodljivega ravnanja povsem ne pojenja? Katera šibka narava pa z urjenjem in vajo ne postane močna? Kateri konji pa ne ubogajo jezdecev, če so že mladi dobro ukročeni? [2F] In neukročeni? Ali ne postanejo uporni in ognjeviti? Čemu bi se morali čuditi, kadar vidimo, da mnoge najbolj divje živali postanejo pohlevne in se jih da voditi pri delu. Dobro je odgovoril Tesalec, ko so ga vprašali, kateri Tesalci so najbolj mirni: »Tisti, ki so se ravno nehali bojevati.« Kaj bi k temu še dodal? Značaj je namreč dolgotrajna navada, in če kdo pravi, da [3A] so vrline značaja vrline navade, se najbrž ne moti. Še en primer za to bom navedel, nato pa ne bom več govoril o tem. Špartanski zakonodajalec Likurg je vzel dva pasja mladiča iz istega legla ter ju vzgojil povsem različno, tako da je bil eden požrešen in je delal škodo, drugi pa je znal zasledovati in loviti. Ko so bili ob neki priložnosti Špartanci zbrani, je rekel: »Špartanci, takoj zdaj vam bom pokazal, kako velik pomen imajo navade, izobrazba, urjenje in [3B] vzgoja v življenju, da postaneš odličen.« Nato je prignal psa, postavil na sredino naravnost pred njiju skledo in zajca. Eden se je pognal za zajcem, drugi pa je planil k skledi. Špartanci še niso mogli doumeti, kaj neki to pomeni in s kakšnim namenom je pokazal psa. Dejal je: »Ta dva sta oba iz istega legla, a sta imela različno vzgojo; eden je zdaj požeruh, drugi pa lovec.« Dovolj je o navadah in načinu življenja.

5. Naj v nadaljevanju povem kaj o hranjenju. Matere morajo, [3C] po mojem mnenju, same hraniti otroke in jih dojit. Hranijo jih z večjo ljubeznijo in skrbjo, ker imajo otroke rade iz srca in, kot pravi pregovor, »od nohtov dalje.« Ljubezen dovilj in vzgojiteljic pa je nepristna in prisiljena, saj ljubijo zaradi plačila. Tudi narava dokazuje, da morajo matere, ki so rodile, same dojit in hraniti. Zato je vsakemu bitju, ki rodi, dala mleko za hranjenje. Njena skrb je resnično modra, kajti ženskam je dala dve dojki, [3D] da bi imele dva vira za hranjenje, če bi rodile dvojčka. Polega vsega tega pa so matere bolj prijazne in ljubeče. Pri Zevsu, ne brez razloga! Skupno hranjenje je namreč nekakšna vez, ki

stke naklonjenost. Očitno je, da celo divje zveri, ki so zrasle skupaj, pogrešajo druga drugo, kadar so ločene. Matere si morajo, kot sem že rekel, kar najbolj prizadevati, da same hranijo svoje otroke. Če tega ne morejo, ali zaradi telesne šibkosti (tudi kaj takega se lahko zgodi) ali ker bi rade kmalu imele še več otrok, pa je treba izbrati dovilje in varuške, a ne po naključju, ampak najsposobnejše, kar jih je. [3E] In kot prvo: imeti morajo grške navade. Kakor je treba ude otrokovega telesa že takoj po rojstvu oblikovati, da so pravilni in ravni, na enak način je treba že na začetku otrokov značaj uravnati v pravo smer. Mladost je voljna in upogljiva in v nežno dušo se nauki še globoko vtisnejo. Vse, kar pa je že otrdelo, se s težavo omehča. Kakor pečati pustijo znamenje v mehkiem vosku, tako se učenje vtisne v dušo otroka. Zato se mi zdi, da Platon, ta izjemni mož, čisto prav svetuje doviljam, naj otrokom [3F] ne pripovedujejo katerihkoli bajk, da ne bi bile otroške duše že na začetku polne neumnih in pogubnih reči. Zdi se, da daje tudi pesnik Fokilides dober nasvet:

»Otroka je treba učiti plemenitih dejanj!«

6. Nadalje je pomembno ne zanemariti tega, da moramo poiskati take mlade sužnje, ki naj bi otrokom služili in rasli skupaj z njimi, ki so v prvi vrsti lepega vedenja, [4A] poleg tega pa so grškega rodu in govorijo čist, razločen jezik, da otrok druženje s tujci in pokvarjenimi ljudmi ne bi umazalo in bi se v čem navzeli njihovega prostaštva. Tisti, ki se izražajo v pregovorih, povsem pravilno trdijo, »da se boš naučil šepati, če živiš pri šepavcu«.

7. Ko otroci dosežejo tolikšno starost, da jih izročijo vzgojiteljem, je treba biti pri izbiri teh zelo skrben, da ne bi nepremišljeno zaupali otrok barbarom ali nezanesljivim sužnjem. Kar pa se sedaj dogaja, je pri mnogih več kot smešno. Nekatere [4B] zveste sužnje izberejo za poljedelce, druge za kapitane na ladjah ali za trgovce, hišne oskrbnike in posojevalce denarja. Če pa naletijo na sužnja, ki je pijanec ali požeruh, nekoristen za vsako opravilo, k temu pripeljejo sinove in mu jih dajo v vzgojo. Dober vzgojitelj pa mora biti po naravi tak, kot je bil Ahilov vzgojitelj Feniks.

Prešel bom k stvari, ki je največja in najpomembnejša od vsega, kar je bilo povedano. Otrokom je treba poiskati učitelje, katerih življenje je povsem neoporečno, značaj brez graje, izkušnje pa najboljše. [4C] Pravilna izobrazba je namreč vir in korenina odličnosti. Kakor kmetje ob mladih poganjkih postavijo oporo, tako pravi učitelji mladim vsadijo prave nasvete in nauke, da bi dober značaj v njih pognal korenine. Dandanes so zaničevanja vredni nekateri očetje, ki zaradi nevednosti, včasih tudi zaradi neizkušnosti, zaupajo otroke nesposobnim ljudem slabega slovesa, ne da bi bodoče učitelje prej preizkusili. To še ni

tako posmeha vredno, če so pač nevedni, ampak nekaj drugega je do skrajnosti nenavadno. Kaj je to? Da včasih vedo in so jim tudi drugi povedali [4D] o nesposobnosti in celo o pokvarjenosti kakih učiteljev, pa jim vseeno zaupajo otroke. Nekateri podležejo prilizovanju ljudi, ki jim hočejo biti všeč, drugi pa napravijo uslugo prijateljem. Ravnajo podobno, kakor če bi nekdo, ki je bolan, zavrnil človeka, ki bi ga lahko s svojim znanjem rešil, in sprejel drugega, ki bi ga zaradi neznanja lahko spravil v grob. Ali pa, če bi recimo odslovil najboljšega krmarja in na prošnjo prijatelja izbral najslabšega. O Zevs in vsi bogovi, naj nekdo, ki se mu pravi oče, misli bolj na uslužnost do prijateljev kot na izobrazbo otrok? Slavni stari Sokrat je velikokrat rekel čisto prav, [4E] da bi se, če mogel, povzpел na najvišji kraj v mestu in zakričal: »Ljudje, kam vas žene? Na vso moč se trudite, da bi prišli do bogastva, za vaše sinove, ki jim boste zapustili vse to, pa vam je tako malo mar?« Jaz bi k temu dodal še, da taki očetje ravnajo skoraj tako, kot če bi nekdo skrbel za čevalj, za nogo pa se ne bi zmenil. Nekateri očetje gredo v svojem pohlepu po denarju in hkrati sovraštvu do otrok tako daleč, da [4F] izberejo otrokom za učitelje ljudi, ki niso vredni ničesar, zato da ne bi plačali preveč in tako iščejo neznanje, ki je dovolj poceni. Zato je Aristip nevljudno, ampak zelo duhovito zbodel nespametnega in brezčutnega očeta. Ko ga je namreč ta vprašal, kolikšno plačilo zahteva za poučevanje njegovega sina, je rekel: »Tisoč drahem.« Oni je odvrnil: »Pri Herkulu, to je pa preveč! [5A] Za tisoč drahem lahko kupim sužnja.« Aristip je odgovoril: »Potem boš imel pa dva sužnja: sina in tistega, ki si ga kupil.«

Sploh pa, ali ni nesmiselno navajati otrok, naj jedo z desno roko in jih oštevati, če rabijo levo, nobene skrbi pa ne posvečati temu, ali slišijo prave in primerne reči?

Povedal bom, kaj se dogaja tem občudovanja vrednim očetom, ki so sinove slabo vzgojili in jim dali slabo izobrazbo. Ko otroci postanejo možje, jim ni mar za razumno in urejeno življenje, predajajo se razuzdanim in [5B] hlapčevskim užitkom. Takrat je očetom žal, da so zanemarili vzgojo otrok in so tedaj, ko ni od tega nobene koristi, v stiski, ker se čutijo krive. Njihovi sinovi se eni družijo s priliznjenci in priskledniki, ljudmi neslavnega rodu, pokvarjenci in izprijenci, ki kvarijo in pogublajo mladino, drugi odkupujejo zapravljive in potratne cipe, nekateri se vdajajo kockanju in popivanju, drugi se pečajo še z drznejšimi grdobijami, prešuštvujejo in veseljačijo in bi za užitek dali življenje. Če bi se pridružili kakemu filozofu, bi se morda [5C] pustili prepričati njegovim nasvetom. Poznali bi vsaj Diogenov nauk, ki sicer z grobimi besedami, a dejansko tako, kot je res, svetuje: »Fant, stopi v bordel, da boš videl, da ni razlike med dragim in cenenim.«

8. Da povem na kratko (naj bo raje videti, kot da prerokujem, kot pa, da delim nauke): bistvo, začetek, sredina in konec vsega sta dobra vzgoja in pravilna izobrazba. Trdim, da to vodi ter pripomore k moralni odličnosti in k sreči. Vse druge dobrine pa so [5D] zemeljske, nepomembne in niso vredne truda. Plemenit rod je lepa stvar, ampak dobrina prednikov. Bogastvo je dragoceno, ampak stvar sreče, saj ga ta velikokrat vzame tistim, ki ga imajo ter ga da tistim, ki ga sploh ne pričakujejo. Veliko bogastvo je tarča tistim, ki merijo na denarnice: sleparskim sužnjem in ovaduhom. In kar je najhuje, imajo ga tudi največji slabiči. Slava je sicer častitljiva, a nestalna. Lepota je zelo zaželena. A tako kratkotrajna. Zdravje je veliko vredno, a zelo spremenljivo. Moč je občudovana, a zlahka se je loti bolezen ali starost. Sploh pa, če kdo [5E] stavi le na telesno moč, naj se zaveda, da se zelo moti. Kako neznatna pa je človeška moč v primerjavi z močjo drugih živih bitij, kot so na primer sloni, biki in levi. Od vsega, kar imamo, je edino vzgoja duha nesmrtna in božanska. Dvoje je v človekovi naravi, ki vlada nad vsem: razum in govor. Razum vlada govoru in govor mu je podrejen. Usoda ga ne more premagati, obrekovanje ne odvzeti, bolezen ga ne uniči in starost ga ne oslabi. Edino razum se z leti zopet pomladi in čas, ki vse drugo vzame, starosti prinese še več znanja. Vojna na primer, [5F] ki kot hudournik potegne vse s seboj in odnese proč, ne more odvzeti pridobljenega znanja. Zdi se mi, da je odgovor Stilpona, filozofa iz Megare, res spomina vreden. Ko je Demetriji mesto porušil do tal in zaslužnjil prebivalce, je vprašal Stilpona, ali je kaj izgubil. Ta je dejal: »Nikakor ne. [6A] Vojna ne more vrline odnesti skupaj s plenom.« Zdi se mi, da je s tem odgovorom skladen in ubran tudi Sokratov. Ko ga je, mislim, da Gorgija, vprašal, kaj meni o velikem kralju in če misli, da je srečen, je odgovoril: »Ne vem, kako je z njegovo vrlino in znanjem.« V tem je bila zanj sreča, ne v slučajnih dobrinah.

9. Kakor svetujem, naj bo izobrazba otrok najvažnejša, tako zopet pravim, da mora biti ta nepokvarjena in zdrava, sinovi pa čim dlje proč od nesmiselnega besedičenja v javnosti. Ugajati večini [6B] pomeni ne ugajati razumnim. Moji trditvi pritrjuje tudi Evripid, ki pravi:

»Nisem pred ljudmi zgovoren,
 med prijatelji in redkimi bolj sem moder.
 Taka je usoda: bolj z besedo ljudstvo očara,
 kdor se filozofom zdi poceni.«

Vidim, da so tisti, ki se trudijo govoriti prikupno in navadni drhali po volji, večinoma tudi v življenju pokvarjeni in razuzdani. Kaj pa drugega, pri Zevsu! Če drugim nudijo užitek, ne da bi se zmenili za poštenost, bi najbrž počasi postavili [6C] pravično in pošteno nad svoje lastno ugodje in udobje ali sledili zmernosti namesto užitku. Kaj naj bi

potem učili otroke? Da je prav, ničesar ne govoriti in ne delati nepremišljeno. Kot pravi pregovor: dobre stvari so zahtevne. Nepripravljeni govori pa so polni površnosti in nemarnosti ter kažejo, da govornik ne ve, kje začeti in kje končati. Poleg vseh drugih napak zaidejo tisti, ki govorijo brez priprave, v strahovito dolgoveznost in blebetavost. Dobra priprava pa ne dopušča, da bi prekoračili pravo mero. [6D] Kot slišimo pripovedovati, Perikles dostikrat ni privolil, ko ga je ljudstvo vabilo k besedi. Dejal je, da ni pripravljen. Tudi Demosten, ki je bil vnet občudovalec Periklove politike, je odklonil, ko so ga Atenci prosili, naj jim svetuje. Rekel je: »Nisem se pripravil.« Morda je to izročilo nepristno in izmišljeno, a v govoru proti Mejdiju je jasno pokazal koristnost priprave. Pravi torej: »Atenci, odkrito povem, da sem se pripravil, ne tajim, da sem vadal, kolikor sem le mogel. Res bi bil pomilovanja vreden, če se ne bi ob vsem tem, [6E] kar sem trpel in trpim, zmenil za to, kar bi vam rad povedal.« Seveda nočem reči, da je potrebno govor brez vnaprejšnje priprave povsem zavreči ali zopet, da se ga ne sme uporabiti pri manj pomembnih rečeh, a je treba pri tem ravnati, kot da gre za zdravilo. Dokler človek ne stopi v zrela leta, se mi zdi, da nikakor ni primerno govoriti kar tako. Šele ko se človek utrdi v tej spretnosti, si lahko dovoli nekaj svobode v besedah, kadar je trenutek primeren. Kakor tisti, ki so bili dolgo vklenjeni, kasneje, tudi če jih osvobodijo, zaradi dolgotrajne navajenosti na okove ne morejo hoditi, ampak se opotekajo, tako tudi tisti, ki so dolgo časa govorili zadržano, tudi [6F] kadar morajo kaj povedati brez priprave, ohranijo svoj način govorjenja. Če pa se že otrokom dovoli govoriti, kot se jim v tistem trenutku zdi, to vodi samo k čenčanju do skrajnosti. Pravijo, da je neki ubog slikar Apelu pokazal sliko in rekel: »Tole sem ravnokar [7A] naslikal.« Apel je odgovoril: »Tudi če ne bi tega povedal, vem, da je bila naslikana v naglici. Čudim se samo, da nisi naredil še več takih.«

Vračam se k temi na začetku. Moj nasvet je na eni strani varovati se in se izogibati teatraličnega ter pretirano čustvenega izražanja, ravno tako pa tudi vsakodnevnega, plehklega govorjenja. Napihnjem slog ne sodi v javno življenje, puščoben način govora pa ne naredi nobenega vtisa. Kakor mora biti telo ne le zdravo, ampak tudi močno, tako mora biti govor brez napak in krepak. Zanesljivost si zasluži hvalo, drznost v nevarnosti pa je [7B] občudovanja vredna. Ravno tako mnenje imam o duševnem razpoloženju. Ni dobro biti ne predrzen niti bojazljiv in plašen. Prvo se namreč sprevrže v nesramnost, drugo pa v klečeplazenje. Prava umetnost je v vseh stvareh iti po srednji poti.

Dokler pojasnujem še svoj pogled na izobrazbo, bi rad najprej povedal, da je govor iz samih kratkih stavkov nemajhen dokaz pomanjkanja izobrazbe. Nadalje se mi zdi, da takšen govor postane dolgočasen

in jemlje potrpljenje. Enoličnost je v vsaki stvari neprijetna in odbija joča, pestrost pa razveseljuje tudi v drugih stvareh, kot na primer pri poslušanju ali gledanju.

10. [7C] Svobodno rojenega otroka se torej ne sme pustiti, da ne bi ne videl ne slišal katere od splošnih znanosti. Teh naj se nauči bolj mimogrede, tako rekoč za okus (v vsem namreč ni mogoče biti popoln), a filozofijo mora posebej ceniti. Svoje mnenje lahko ponazorim s prispodobo: imenitno je prepotovati mnogo mest, a koristno se je naseliti v najboljšem. Filozof Bion je duhovito dejal, da kakor so se snubci, ki se niso mogli približati Penelopi, spečali z njenim služabnicam, prav tako se tisti, ki nimajo **[7D]** uspeha pri filozofiji, izčrpavajo z drugimi znanostmi, ki nimajo nobene vrednosti. Zato je treba filozofijo napraviti za jedro ostale izobrazbe. V skrbi za telo so ljudje iznašli dvoje znanosti: zdravilstvo in telovadbo. Prvo utrjuje zdravje, druga pa moč telesa. Za boleznin in bolečine duha pa je edino zdravilo filozofija. Skozi njo in skupaj z njo je mogoče spoznati, kaj je pošteno in kaj sramotno, kaj pravično in nepravilno, in za kaj na splošno naj si človek prizadeva in čemu naj se izogne, kako naj se vede do bogov, do staršev, do starejših ljudi, do zakonov, **[7E]** tujcev, oblastnikov, prijateljev, žensk, otrok in sužnjev; da je treba bogove častiti, starše ceniti, starejše spoštovati, zakone ubogati, se ukloniti oblastnikom, ljubiti prijatelje, biti dostojen do žensk, ljubeč do otrok in ne ravnati grdo s sužnji. Najpomembnejše pa je, ne biti preveč vesel v sreči, ne zelo žalosten v nesreči, v užitkih ne razbrzdani, niti v jezi strasten in surov. To, se mi zdi, so največje izmed vseh koristi, ki jih prinaša filozofija. **[7F]** Biti plemenit v nesreči je znamenje moža, biti srečen in ne vzbujati zavisti je življenje, ki se spodobi za človeka, z razumom premagati užitke pomeni biti moder, obvladati jeze pa tudi ne zmore vsakdo. Za popolne imam tiste, ki so sposobni **[8A]** združiti in povezati politično moč s filozofijo. Mislim, da so deležni dveh največjih dobrin: njihovo v javnosti dejavno življenje je obče koristno ter umirjeno in tiho, ker se posveča filozofiji. Tri oblike življenja so: prvo je dejavno, drugo razmišljujoče, tretje je predano užitku. Slednje, razuzdano in suženjsko vdano strastem, je živalsko in nizkotno, dejavnemu življenju brez filozofije manjka ubranosti in okusa, razmišljujoče, ki je povsem nedejavno, pa je nekoristno. Po svojih močeh si je torej treba prizadevati tako delati za skupnost, kot tudi posvečati se filozofiji, **[8B]** kolikor dopuščajo razmere. Na ta način so delovali v javnem življenju Perikles, Arhitas iz Tarenta, Dion iz Sirakuz in Tebanec Epaminondas, od katerih sta bila zadnja dva Platonova prijatelja.

Ne vem, kaj bi moral še govoriti o izobrazbi. Ob vsem povedanem je koristno, ali bolje, nujno tudi ne zanemariti zbiranja starih spisov, ampak si je treba priskrbeti zbirko, tako kot ima poljedelec orodje.

Na isti način je orodje izobrazbe raba knjig, ki dopušča, da znanje zajemamo pri izviro.

11. Nikakor ni primerno zanemariti telesne vadbe, ampak je treba otroke poslati k učitelju telovadbe, [8C] da se primerno izurijo in si skladno oblikujejo telo, kot tudi pridobijo moč. Trdno zdravje v mladosti je temelj lepe starosti. Kakor se je treba ob jasnem vremenu pripraviti na nevihto, tako naj se v mladosti red in zmernost shranita kot popotnici za starost. Telesni napor pa je treba odmeriti tako, da ne izčrpa otrok in jim ne jemlje vneme za delo. Zaspanost in utrujenost sta sovražnici učenja, kot pravi Platon. Čemu to omenjam? Rad bi namreč čim prej povedal, kar je [8D] najpomembnejše od vsega prej povedanega. Otroke je treba uriti za vojaške boje v metanju kopja, streljanju z lokom in lovu. »Imetje premaganih v boju je nagrada zmagovalcem.« Vojna ne potrebuje telesa, ki živi mehkužno v senci, mršav vojak, ki pa je vaju vojaških bojev, prebije bojno vrsto atletov in sovražnikov.

Morda kdo reče: »Kako torej? Obljubil si, da boš dal nauke o vzgoji svobodno rojenih otrok, vendar pa se zdi, da zanemaraš vzgojo revnih in preprostih ter priznavaš, da daješ nasvete samo bogatim.« Na to [8E] ni težko odgovoriti. Jaz bi sicer raje želel, da bi bila ta vzgoja uporabna za vse skupaj. Če kdo zaradi lastne revščine ne bo mogel uporabiti mojih naukov, naj pripiše krivdo usodi, ne meni, ki to svetujem. Tudi revni si morajo prizadevati otrokom po svojih močeh nuditi odlično telesno vzgojo. Če ne, pa naj storijo, kar je v njihovi moči. To sem pripomnil, da bi lahko po vrsti dodal še vse ostalo, kar sodi k pravi vzgoji mladih.

12. Trdim tudi to, da je treba otroke navajati na lepo [8F] vedenje s prigovarjanjem in z besedami, ne pa s pretepanjem in grdim ravnanjem, pri Zevsu! To se zdi bolj primerno za sužnje kot za svobodno rojene. Otrpnejo in drgetajo ob naporih, na eni strani zaradi bolečin udarcev, na drugi strani pa zaradi ponižanja. Pohvale in graje so za svobodne [9A] bolj koristne kot kakršnokoli trpinčenje; prve jih spodbujajo k dobremu, druge pa jih odvrčajo od sramotnega. Vendar pa je treba pohvale in graje uporabiti izmenoma in različno: z očitki je treba otroke osramotiti, kadar ne ravnajo prav, in jih zopet spodbuditi s pohvalami ter posnemati dovilje, ki otrokom v tolažbo ponudijo prsi, potem ko so jih spravile v jok. Vendar se jih s hvaljenjem nikakor ne sme povzdigovati in v njih vzbujati oholosti. Zaradi pretirane hvale so prevzetni in domišljavi.

13. Videl sem že nekatere očete, ki jim je prevelika ljubezen postala vzrok, [9B] da to ni bila več ljubezen. Kaj hočem reči? Naj pojasnim s primerom. V vnemi, da bi njihovi otroci bili čim hitreje v vsem najboljši, jim nalagajo pretirane napore, pod katerimi se v strahu upognejo in ker jih te muke tako težijo, z nejevoljo sprejemajo učenje. Kakor

rastline zalivamo z zmerno količino vode, preveč vode pa jih uduši, na enak način duh raste ob primernih naporih, ob pretiranih pa se utopi. Otrokom je torej treba dati nekaj počitka po neprestanem delu ter imeti v mislih, da je vse naše življenje razdeljeno v počitek in [9C] delo. Zato so ljudje iznašli ne le budnost, ampak tudi spanec, tako boj kot mir, nevihto in jasnino, delovne dni in praznike. Na kratko: počitek je začimba po delu. To lahko vidimo ne le pri živih bitjih, ampak tudi pri neživih stvareh. Tudi loke in lire spustimo, da bi jih lahko zopet napeli. Na splošno se telo ohranja s pomanjkanjem in zadovoljivijo, duh pa s počitkom in delom.

Prav je ošteti nekatere očete, ki izročijo svoje sinove vzgojiteljem in učiteljem, sami pa nikoli ne pridejo ne gledat ne poslušat njihovega učenja in [9D] ne izpolnijo svoje temeljne dolžnosti. Vsakih nekaj dni morajo pogledati, kako je z njihovimi otroki, in se ne zanašati na red najetih učiteljev. Pa tudi ti bi posvečali večjo skrb otrokom, če bi morali od časa do časa polagati račun. V tej zvezi je duhovit izrek konjskega hlapca, češ da nič tako ne odebeli konja kot kraljev pogled.

Od vsega pa je treba pri otrocih najbolj uriti in z navado utrjevati spomin. Spomin je namreč kakor zakladnica izobrazbe. Zato so si v pripovedkah izmislili, da je Mnemozine, boginja spomina, mati Muz, ter s tem v prispodobni pojasnili, da nič tako ne [9E] oblikuje in vzgaja kot spomin. Tega je torej treba uriti v obeh primerih, bodisi da imajo otroci dober spomin že po naravi, ali pa nasprotno, če so pozabljivi. Okrepili bomo dar narave in dopolnili njeno pomanjkljivost. Prvi bodo boljši od ostalih, drugi pa bodo boljši od njih samih. Lepa je Heziodova misel:

»Če majhno k majhnemu postaviš,
in večkrat to storiš, postane brž veliko.«

Očetje naj tudi ne pozabijo, da spominski del učenja ne prispeva veliko le k izobrazbi, [9F] ampak tudi k vsakodnevnim življenjskim opravilom. Spomin na pretekla dejanja postane zgled za dober načrt prihodnjih.

14. Sinove je treba tudi odvrčati od grdega govorjenja. Kot pravi Demokrit, je »beseda senca dejanja.« Nadalje je treba poskrbeti za to, da so [10A] vljudni in prijazni v pogovoru. Nič namreč tako upravičeno ne vzbuja mržnje kot nepriljuden značaj. Otroci tako med vrstniki ne postanejo nepriljubljeni, če so v pogovoru popustljivi. Dobro je, če veš, ne le, kako zmagati, ampak tudi, kako sprejeti poraz, kjer bi bila zmaga v škodo. Čisto zares obstaja Kadmova zmaga. Kot dokaz tega naj navedem modrega Evripida, ki pravi:

»Kadar dva v pogovoru se spreta,
bolj je moder tisti, kdor se ukloni.«

[10B] Treba je reči še nekaj, kar ne smejo mladi nič manj upoštevati od tega, kar sem že povedal, ampak celo še bolj. To je naslednje: živeti skromno, brzdati jezik, krotiti jezo, obvladati dejanja. Potrebno je preudariti, kako pomembna je vsaka od teh stvari. Bolj bo jasno iz primerov. Da začnem kar z zadnjim: nekateri, ki segajo po nepoštenem dobičku, zapravijo ugled, ki so si ga pridobili v preteklosti. Špartanci so Gilipa, ki je odvezal mošnje z denarjem, izgnali iz Šparte.

[10C] Značaj, ki se ne razburi, je znamenje modrega človeka. Sokrata je nekoč brcnil nek zelo predrzen in nesramen fant. Ko je Sokrat videl, da so se ljudje okrog njega razjezili in so bili tako razburjeni, da so hoteli fanta celo tožiti, je rekel: »Če bi me brcnil osel, bi hoteli, da ga brcnem nazaj?« Vendar pa fant ni povsem ušel kazni; ker so ga sramotili in zmerjali z »brco«, se je nazadnje obesil.

Ko je Aristofan dal uprizoriti komedijo Oblaki in je na vse načine sipal na Sokrata ves svoj prezir, je nekdo od navzočih Sokratu rekel: »Sokrat, nisi jezen, ko te takole zasmehuje v komediji?« [10D] »Pri Zevsu, nikakor,« je odgovoril, »na odru se mi rogajo, kot kadar sem na veliki gostiji med prijatelji.« Sorodno in podobno temu se zdi, da sta ravnala Arhitas iz Tarenta in Platon. Ko se je Arhitas vračal iz vojne (kjer je bil slučajno poveljnik) in je našel posestvo opustošeno, je poklical oskrbnika in mu rekel: »Za tole bi ti bilo žal, če ne bi bil jaz preveč jezen.« Platon, ki je bil jezen na požrešnega in nesramnega sužnja, je poklical Speusipa, sina svoje sestre, in mu rekel: »Pretepi tegale! Jaz sem preveč jezen.« Sam pa se je umaknil proč. Morda bo kdo rekel, da ni lahko tako ravnati in da je takšna dejanja težko posnemati. To vem tudi sam. Vendar pa jih je treba poskusiti jemati za zgled, [10E] kolikor je mogoče, da bi ukrotili večji del svoje silne, poblaznele jeze. V drugih rečeh tem možem nismo kos ne v izkušnjah ne v plemenitosti. A prizadevajmo si nič manj kakor oni, da bi kot božji svečeniki in baklonosci modrosti posnemali in poskusili takšna dejanja, kolikor je v naši moči.

Če kdo misli, da pomeni brzdati jezik (od trditev, ki sem jih postavil, preostaja še ta in zahteva pojasnilo) nekaj nepomembnega in neznatnega, je daleč od resnice. Molk v pravem trenutku je modra stvar in boljša od vsake besede. Zdi se mi, da so ljudje [10F] v starih časih zato uvedli posvetitev v misterije, da bi s tem, ko se navadimo molčati tu, prenesli strah pred božjimi skrivnostmi tudi na zanesljivo zvestobo v ohranjanju človeških skrivnosti. Nihče še ni obžaloval, da je molčal, mnogi pa, da so govorili. Zamolčano besedo zlahka povemo kasneje, izrečene pa ni mogoče vzeti nazaj. Slišal sem že za premnoge ljudi, ki so zabredli v največje nesreče, ker so [11A] v govorjenju šli čez mero. Enega ali dva primera od teh bom navedel, druge pa bom pustil

ob strani. Ko se je Filadelf poročil s svojo sestro Arsinoo, je Sotades rekel: »Ne smeš v to luknjo porivati osti.« Veliko let je tako gnil v ječi in zaradi neprimerne blebetanja trpel zasluženo kazen. Da je druge spraval v smeh, je moral sam dolgo časa jokati. Nekaj podobnega in sorodnega temu je rekel in zato trpel kazen tudi sofist Teokrit, ampak to je še veliko hujše. Ko je Aleksander naročil Grkom, naj pripravijo škrlatna oblačila, da bi ob vrnitvi žrtvoval [11B] daritve za zmago v vojni proti sovražnikom in so morala grška mesta plačati davek na vsakega prebivalca, je Teokrit pripomnil: »Prej sem bil v dvomih, zdaj pa sem prepričan, da je to Homerjeva »škrlatna smrt.« Zaradi tega si je nakopal Aleksandrovo sovraštvo. Makedonskega kralja Antigona, ki je bil slep na eno oko, je spraval v hudo jezo, ker mu je očital telesno hibo. Antigonos je Evtropiona, ki je opravljal službo glavnega kuharja, poslal k njemu in zahteval, naj pride in se mu pridruži v pogovoru. Ko mu je Evtropion to večkrat prišel sporočiti, mu je Teokrit rekel: »Dobro vem, da bi me rad Kiklopu surovega postregel na mizo.« Tako se je ponorčeval iz prvega zaradi slepote, iz drugega pa, [11C] ker je kuhar. Evtropion je rekel: »Potem boš ob glavo in boš plačal kazen za to svojo blebetavost in norost.« Kralju je sporočil Teokritovo opazko, ta pa je poslal ponj in ga dal usmrtiti.

Poleg vsega tega pa je treba otroke navajati, da govorijo resnico. To je najsvetejša dolžnost. Laganje je primerno edino za sužnje in si zasluži, da ga vsak človek prezira in ga ne dopušča niti spodobnim sužnjem.

15. Kar sem do sedaj povedal o dostojnem vedenju in razumnosti otrok, sem rekel brez dvoma ali pomišljanja. Glede tega, kar nameravam pripovedovati sedaj, pa sem negotov in v dvomih. Nagibam se [11D] zdaj sem, zdaj tja, kot na tehtnici in se ne morem nagniti na nobeno stran. Hude pomisleke imam, ali naj stvar priporočam ali odsvetujem. Vendar pa moram tvegati in spregovoriti tudi o tem. Za kaj torej gre? Ali je treba možem, ki se vnamejo v ljubezni do mladih fantov, dovoliti, da so skupaj z njimi in se družijo, ali pa je prav nasprotno: braniti in preganjati druženje z njimi. Če se namreč ozrem na očete, ki so nepopustljivi, ostri v svojem vedenju in neprijazni ter menijo, da je takšno početje neznanška sramota za njihove sinove, potem bi ga s pomislekom priporočal in zagovarjal. Če pa se [11E] zopet ozrem na Sokrata, Platona, Ksenofonta, Ajshina in Kebeta ter na vso množico tistih mož, ki so odobraval ljubezensko zvezo med moškimi in so mlade fante vodili v šolanju, v državnih spretnostih in oblikovanju odličnega značaja, potem sem spet drugačnega mnenja in se nagibam k posnemanju teh mož. Pritrjuje jim tudi Evripid, ki pravi takole:

»Obstaja med ljudmi ljubezen še drugačna,
ljubezen v čistem, poštenem, plemenitem srcu.«

Ne smem izpustiti [11F] resne in hkrati duhovite Platonove pripombe. Pravi, da je treba odličnim dovoliti, da poljubijo katerega koli lepega fanta, če hočejo.

Seveda se sme zavračati tiste, ki hrepenijo le po telesni lepoti, vsekakor pa sprejeti tiste, ki ljubijo dušo. Treba se je izogibati takšni ljubezni, ki je bila običajna v Tebah in v Elidi, ter tisti na Kreti, ki je [12A] pomenila krajo otrok, posnemati pa ljubezen v Atenah in v Šparti.

16. O tem naj torej vsakdo misli tako, kot je v skladu z njegovim prepričanjem. Potem ko sem spregovoril o poslušnosti in o dostojnem vedenju otrok, bom zdaj prešel k času mladosti in spet povedal le nekaj besed o tem.

Večkrat sem že grajal očete, ki so odgovorni za slabe navade. Ti so otrokom sicer priskrbeli vzgojitelje in učitelje, pustili pa so, da se je vihravost mladih fantov razrasla brez meja. Nasprotno pa bi morali posvečati večjo skrb in [12B] previdnost fantom kot pa otrokom. Kdo pa ne ve, da so napake otrok majhne in se jih da zlahka povsem popraviti: morda to, da se ne menijo za vzgojitelje in goljufajo učitelje ter jih ne ubogajo. Napake mladih fantov pa so strašne in pogubne: nezmernost pri hrani in pijači, kraja očetovega premoženja, kockanje, veseljačenja in popivanja, ljubezenski užitki z mladimi dekleti in zapeljevanje poročenih žensk. Mladostno razposajenost je zato treba skrbno omejevati in brzdati. Mladost ne pozna meja v užitkih, nemirna je in potrebuje uzdo, tako da tisti starši, ki v tej dobi močno [12C] ne zategnejo vajeti, s svojo nespametjo na tihem dopuščajo pregrehe. Razumni očetje bi tako morali zlasti v tem času fante varovati, bdeti nad njimi in jih spametovati z nauki, grožnjami in prošnjami ter s primeri tistih, ki so zaradi uživanja zabredli v nesreče, ter tistih, ki so z oblastjo nad seboj dosegli hvalo in dober sloves. Ravno to dvoje je namreč temelj odličnosti: upanje na čast in strah pred kaznijo. Prvo nas spodbuja k plemenitemu [12D] ravnanju, drugo pa nas odvrača od slabega.

17. Nasploh je treba otrokom braniti, da bi se družili s slabimi ljudmi. Navzamejo se namreč nekaj njihove pokvarjenosti. To je učil tudi Pitagora v prisposodobah, ki jih bom tu navedel in razložil. Veliko namreč pripomorejo k doseganju odličnosti. Na primer:

»Nej jej rib črnorepk!« kar pomeni, da se ne družijo z ljudmi, ki imajo značaj, črn od hudobije.

»Ne stopaj čez brv!« To pomeni, da je treba najbolj ceniti pravičnost in ne iti preko nje.

»Ne usedi se na mernik!« Izogibati se je treba lenobi in misliti na to, da [12E] poskrbiš za vsakdanji kruh.

»Ne podajaj vsakomur desnice!« kar pomeni, da ne smeš prehitro sklepati prijateljstev.

»Ne nosi tesnega prstana!« pomeni, da je treba živeti svobodno in se z ničemer ne omejevati.

»Ne drezaj v ogenj z železom!« pomeni, da ne smeš dražiti jeznega človeka. To ni prav, kajti jeznemu se je treba umakniti.

»Ne jej srca!« pomeni, da ne rani svoje duše in je ne razjedaj s skrbmi.

»Izogiblji se fižola!« To pomeni, da se ne smeš ukvarjati s politiko. Včasih so namreč s fižolom [12F] izglasovali konec opravljanja državne službe.

»Ne meči hrane v kahlo!« Hoče reči, da ne vsiljuj modre besede ničvrednemu človeku. Beseda je namreč hrana mišljenja, človeška hudobija pa jo umaže.

»Ne vračaj se nazaj, ko prideš do meje!« Pomeni: ko boš moral umreti in boš videl konec življenja blizu pred seboj, prenesi to mirno in se ne boj.

Vrnil se bom h glavni misli na začetku. Kot sem že dejal, je treba otroke odvracati od vseh slabih ljudi, še zlasti od priliznjencev. Naj zdaj še enkrat ponovim, [13A] kar znova in znova govorim mnogim očetom. Ni bolj pogubne vrste ljudi, ki bi bolj zanesljivo in hitreje pokvarila mladino, kot so prilizovalci. Popolnoma uničijo tako očete kot sinove. Prvim zagrenijo starost, drugim mladost. Pred nasvete postavljajo užitek kot neizogibno vabo. Bogatim sinovom očetje priporočajo treznost, priliznjenci popivanje, prvi zmernost, drugi zopet razuzdanost, prvi varčnost, drugi razsipnost, prvi delavnost, drugi lenobo. Pravijo: »Vse življenje je le trenutek v času. Treba je uživati, ne životariti. [13B] Kaj nas brigajo očetove grožnje? Stari blebetač je, z eno nogo že v krsti; kmalu ga bomo dvignili na rame in ga nesli pokopat.«

Kakšen od njih sinovom nastavlja cipo ali ponuja poročeno žensko in vzame ter zapravi, kar je oče prihranil za starost. Ostudna svojat! Hlinijo prijateljstvo, a ne vedo, kaj je iskrenost, bogatim se prilizujejo, revne pa zaničujejo, mladino si pridobijo s prebrisanostjo, režijo se, kadar se njihovi zaščitniki smejejo. Zlagani, zavrženi del človeštva, ki živi le tako, kot prikimavajo bogati. Rojeni so svobodni, a po lastni izbiri so sužnji. Kadar jih ne žalijo, so [13C] videti užaljeni, ker se potem ti zajedalci redijo zaman.

Če je torej kakemu očetu mar za pravilno odraščanje svojih otrok, mora odganjati to pokvarjeno zalego, odganjati pa mora tudi izprijene sošolce. Tudi ti so namreč zmožni pogubiti še tako spodoben značaj.

18. To so bile torej besede o tem, kaj je dobro in koristno. Zdaj nameravam govoriti o povsem človeških stvareh.

Kljub vsemu pa ne mislim, da bi očetje morali biti po naravi do skrajnosti strogi in trdosrčni, ampak naj bi velikokrat spregledali kako

manj hudo napako in se spomnili, da so bili tudi sami mladi. Kakor zdravniki pomešajo [13D] grenka zdravila s sladkimi sokovi in tako dosežejo, da prijetno vodi h koristnemu, tako morajo očetje svoje graje združiti z blagostjo ter včasih popustiti željam otrok in razrahljati vajeti, drugič jih spet zategniti, predvsem pa mirno prenesti njihove napake. Če že ne tega, pa naj se vsaj hitro pomirijo, kadar se razjezijo. Gotovo je bolje, če so očetje nagle jeze kot pa zlovoljni, ker sta čemerčnost in nespravljalivost nemajhen dokaz sovraštva do otrok. Dobro se je pretvarjati, da za nekatere napake ne veš in se obračaš nanje [13E] kot slep in gluha na stara leta, tako da kake stvari, ki se dogajajo, gledaš, pa jih ne vidiš, poslušas, pa jih ne slišiš. Napake prijateljev prenašamo. Kaj pa je nenavadnega, če prenašamo tudi napake otrok? Sužnjev, ki so bili dostikrat pijani, nismo kaznovali zaradi pijančevanja. Si bil kdaj skop? Potem bodi zdaj darežljiv! Si se kdaj jezil? Odpusti zdaj! Te je sin kdaj s sužnjevo pomočjo ogoljufal? Zadrži svoj bes! Je kdaj na polju vzel vpreženo živino? Ko se je vrnil, je ves zaudarjal od popivanja prejšnjega večera? Nič nisi opazil! Diši po mazilih? Molči! Tako se uporna mladina ukroti.

19. Tiste, ki se predajajo strastem in [13F] nočejo poslušati opominov, je treba poskusiti vpreči v zakon. Poroka je najzanesljivejši jarem za mladino. Sinove je treba oženiti z ženskami, ki niso dosti uglednejše niti bogatejše od njih. Pameten je rek: »Drži se sebi enake!« Kajti tisti, ki se [14A] oženijo z žensko dosti višjega stanu, ne postanejo možje svojih žena, ampak sužnji njihove dote.

20. Nekaj malega bom še dodal, nato pa bom zaključil z nasveti. Očetje morajo bolj kot vse drugo s tem, da ne delajo nobenih napak in vselej ravnajo tako, kot je prav, otrokom dajati jasen zgled, da bodo gledali njihovo življenje kot v ogledalu in jih bo to odvrčalo od sramotnih dejanj in besed. Kajti tisti, ki očitajo svojim sinovom napake, ob tem naletijo na enake lastne. Samim sebi postanejo tožniki, ko se skrivajo za imeni sinov. Če je njihovo življenje povsem izprijeno, potem ne grajajo iskreno niti sužnjev, kaj šele sinov. [14B] Razen tega jim postanejo morda celo svetovalci in učitelji njihovih napak. Kjer so namreč stari ljudje brez sramu, tam so praviloma mladi najbolj predrzni.

Prizadevati si je torej treba storiti vse, kar je primerno, da postanejo otroci razumni in vzgojeni ter posnemati Evridiko, ki je bila povsem neizobražena Ilirka, a se je lotila učenja pozneje v zrelih letih, da bi poučevala otroke. Njeno ljubezen do njih dovolj dokazuje napis, ki ga je posvetila Muzam:

»Evridika, hči Hire, za izpolnjeno željo,
[14C] Muzam, svojim someščankam, v dar.
Branja, ki je temelj znanja,

mati krepka fanta je skrbno naučila.«

Izpolniti vse moje nasvete je morda pobožna želja ali priporočilo. Da bi sledili večini od njih, potrebujemo srečo in veliko truda, pa vendar so dosegljivi človeški naravi.